

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

The Study of Factors influencing the Change of Funeral Ritual in Urban
Community, Muang Maha Sarakham District, Maha Sarakham Province.

พระมหาพฤตพงศ์ เรืองสมบัติ¹ และธีระพงษ์ มีไธสง²
Phramaha Pharuhut Ruangsombut and Theerapong Meethaisong

Received: May 18, 2020

Revised: June 14, 2020

Accepted: June 16, 2020

DOI: 10.14456/jra.2020.3

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนปิงฉิมทัศน์ 1 และชุมชนปิงฉิมทัศน์ 2 รวมถึงชุมชนใกล้เคียงและชุมชนอื่น ๆ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมจำนวน 52 รูปหรือคน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต นำข้อมูลมารวบรวมและวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมืองเกิดจากความคิดและความเชื่อที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมงานศพซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมซึ่งเป็นผลพวงมาจากปัจจัยหรือเงื่อนไข 2 ส่วน คือ 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่กลายเป็นสังคมเมือง ส่งผลให้ความคิด ความเชื่อรวมถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป และ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชุมชนสู่ความเป็นชุมชนเมือง เศรษฐกิจ จากเดิมเป็นเศรษฐกิจแบบชาวบ้านที่เน้นการพึ่งพา แต่ปัจจุบันมีธุรกิจเกี่ยวกับงานศพเกือบจะครบวงจร ส่วนการเมือง มีผู้นำทางศาสนาและบ้านเมืองได้ร่วมกันออกแบบการจัดงานศพโดยได้รับอิทธิพลจากส่วนกลาง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมการจัดงานศพแบบเดิมที่ชุมชนต่างพึ่งพาอาศัยกันตามศักยภาพของเครือข่าย

¹⁻² สาขาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม; Major Religion and Wisdom for Local Development Maha Sarakham University

Corresponding author, e-mail: pm.pharuhut@gmail.com, Tel. 082-1233323

ญาติพี่น้อง แต่ปัจจุบัน ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกได้เข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้พิธีการจัดงานศพเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก

คำสำคัญ : พิธีกรรมงานศพ, การเปลี่ยนแปลง, ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง, ชุมชนเมือง

Abstract

This article aims to qualitatively investigate the factors influencing the change of funeral ritual in urban community, Muang Maha Sarakham District, Maha Sarakham Province. The target group was 52 people from inhabitants living in Patchimmatad Community 1 and 2, neighboring communities and others, and key informants. Interview and observation forms were used as research instruments. The collected data were proceeded with content analysis and analytical descriptive presentation. The study indicated that: The finding reveals that the factors influencing the change of funeral ritual in urban community are from concept and belief. Both of them influence the change of funeral ritual process which is related to not only way of life and life pattern of people in the community but also social context. This change is influenced by 2 factors: internal and external factors. First, the internal factors i.e. concept, belief, and culture of people in the community, have been changed due to urbanization. Second, external factors consist of society, economy, and politics. The society is influenced by changing community structure into urbanization. In terms of economy, dependency economic system was previously highlighted, but now the funeral business providing nearly full service can be found. As for politics, religious leaders work together with community to design the funeral ritual which is influenced by central administration model. Therefore, the popularity of traditional funeral ritual with cooperation among people in community is changed. Currently, both internal and external factors become extremely influential in the change of funeral ritual.

Keywords: Funeral Ritual, Change, Factors influencing the Change, Urban Community

บทนำ

การสูญเสียของมนุษย์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เป็นการสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นโดยคาดการณ์ไม่ได้ล่วงหน้า เช่น การสูญเสียบิดามารดา ญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท คนรัก ความสูญเสียย่อมมีผลต่อภาวะตั้งเครียด โศกเศร้าคับข้องใจ สิ่งเหล่านั้นเรียกว่า การตาย ซึ่งในวงจรชีวิตย่อมมีความตายและ

การตายเกิดขึ้นทุกขณะ ความตายคือสภาวะของผู้ที่ตายแล้วถือว่าเป็นสภาวะที่ทุกคนย่อมมี การตายคือสิ่งที่เกิดขึ้นกับบุคคลคนหนึ่งกำลังประสบในการเป็นไป (เรณูการ ทองคำรอด, 2553) การตายเรียกว่า มรณะ ซึ่งมีเหตุให้ตาย 4 อย่าง คือ ตายเพราะสิ้นอายุขัย ตายเพราะสิ้นไปแห่งบุญ ตายด้วยการสิ้นไปแห่งเหตุสองอย่างคือสิ้นอายุและสิ้นกรรมและตายด้วยถูกอันตรายเบียดเบียนให้ชีวิตขาดรอน เมื่อเป็นเช่นนี้ในความเป็นจริงของชีวิตที่ถือกำเนิดขึ้นมาในโลกย่อมมีความตายกลืนกินวัย และการตายกลืนกินชีวิตเสมอ ในความสูญเสียเรื่องการตายที่เกิดขึ้นนี้มนุษย์สามารถนำประสบการณ์ในการพลัดพรากที่เกิดขึ้นมาเป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาสติของตนทำให้สุขภาพจิตมีความสมบูรณ์และหนุนนำสุขภาพกายให้มีความเข้มแข็งในชีวิตต่อไปได้ (พระครูศรีมหาชัยภิมณฑ์, 2560)

เมื่อความตายเกิดขึ้นจริงต้องมีการบริหารจัดการกับความตายเรียกว่า การจัดการงานศพและการบำเพ็ญกุศลศพให้เป็นไปในรูปแบบทางพิธีกรรมของศาสนานั้น ๆ ในแต่ละท้องถิ่นมีการใช้ภูมิปัญญาที่เป็นแนวคิดแตกต่างกันออกไปส่งผ่านการแสดงออกด้านพฤติกรรมให้ปฏิบัติร่วมกัน อาจเรียกว่า วัฒนธรรมในการจัดการพิธีกรรมศพ ซึ่งการจัดการงานศพนั้นเป็นขั้นตอนที่เชื่อมโยงกันระหว่างพิธีกรรมและงานศพเข้ามาประกอบรวมกันก่อเกิดเป็น พิธีกรรมงานศพ ในอดีตการจัดการงานศพมีขั้นตอนที่เป็นลำดับชั้นมากมาย เริ่มตั้งแต่พิธีกรรมก่อนตาย พิธีกรรมตอนตาย และพิธีกรรมหลังตาย ทั้ง 3 ส่วนนี้เป็นโครงสร้างตามคตินิยมที่ถือปฏิบัติกันมา ในอดีตก่อน พ.ศ. 2545 พิธีกรรมงานศพที่ถือเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิต ชาวบ้านในชุมชนก็จะมาช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันเสมือนหนึ่งเป็นครอบครัวเดียวกันทั้งข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในงานศพและการประกอบหีบใส่ศพ มีการชี้แนะในขั้นตอนปฏิบัติจากปราชญ์ชุมชนให้ถูกต้องตามคติความเชื่อของชุมชนโดยมีการนิยมนำศพตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้านของผู้ตาย แต่ในการเผาก็ใช้วิธีการเผาบนกองฟอน (เชิงตะกอน) ที่วัดใกล้ชุมชน ก่อนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมจัดการศพในรูปแบบใหม่ (ปิ่นพรธนะ, 2561) พิธีกรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐานของคติ ความเชื่อที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนซึ่งบริบทพื้นที่เป็นชุมชนท้องถิ่นที่ยังไม่เข้าสู่ชุมชนเมือง รูปแบบของคติ ความเชื่อจึงเป็นวิถีชุมชนแบบดั้งเดิม โดยรูปแบบของพิธีกรรมนั้นสามารถแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมแบบมีส่วนร่วมเป็นลักษณะที่มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั่วประเทศและพิธีกรรมเฉพาะถิ่นซึ่งเป็นลักษณะการกระทำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้ง 2 ประเภทนี้จะเหมือนกัน คือ มีความเชื่อเป็นรากฐานในการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ

ปัจจุบันพิธีกรรมเรื่องความตายได้ถูกปรับเปลี่ยนไปให้เห็นได้ชัดเจนเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 โดยบริบทพื้นที่ของชุมชนมีการปรับเปลี่ยนสู่รูปแบบชุมชนเมืองการปกครองมีโครงสร้างแบ่งเขตปกครองให้มีผู้นำชุมชนแต่ละเขตพื้นที่ชุมชน (เบญจมาศ ศรีเกษ, 2560) และผู้ปกครองในส่วนของวัดมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ รวมถึงเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ อนึ่งพื้นที่ในศาสนสถานถือเป็นพื้นที่หลอมรวมพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ของผู้คนในชุมชน (ทวีศิลป์ โพธิ์ศรี, 2560) เมื่อความเป็นเมืองเป็นตัวกำหนดผู้คนในชุมชนด้วยเรื่องของเวลา สถานที่ และรูปแบบพิธีกรรมจึงได้มีแนวคิดให้ประกอบพิธีกรรมงานศพที่ร่วมสมัย เริ่มจากการแนะนำให้นำศพมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดซึ่ง

มีความต้องการให้เป็นงานศพปลอดเหล้า ปลอดอบายมุข แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของทางวัดด้วยการปฏิบัติตามระเบียบวิธีที่ทางวัดได้วางรูปแบบไว้ ขั้นตอนพิธีกรรมบางอย่างมีการตัดทอนออก เช่น การมัดตราสัง การนอนเฝ้าศพ การเลี้ยงรับรองแขกด้วยเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เป็นต้น แต่ให้มีการเพิ่มลำดับขั้นตอนเข้ามาใหม่ทดแทน เช่น การดูแลศพที่ศาลาบำเพ็ญกุศลโดยเจ้าหน้าที่ของวัด การรดเลี้ยงแขกด้วยแอลกอฮอล์ การแสดงพระธรรมเทศนาก่อนพระสวดพระอภิธรรม เป็นต้น เพราะพิธีกรรมงานศพที่จัดทำขึ้นนั้นมุ่งเน้นกุศลที่เป็นประโยชน์มากที่สุดสำหรับผู้ตายและญาติโดยปรารถนาถึงความตายเป็นหลัก (พระครูศรีมหาชาภิณธ์, 2560) จึงมีผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ของคนในสังคม รวมถึงระบบเศรษฐกิจและความรู้สึกของสมาชิกในสังคม อนึ่งพิธีกรรมงานศพเป็นการเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายซึ่งอาศัยพิธีกรรมเป็นตัวแปรในการสื่อสารติดต่อความสัมพันธ์กันของระบบเครือญาติ

จากเหตุที่กล่าวมานี้ พิธีกรรมงานศพนี้จึงมีฐานของความเชื่อระหว่างพิธีกรรมกับผู้คนในสังคมที่สืบทอดมาหลายชั่วชีวิตคนที่สะท้อนถึงคติ ความเชื่อที่แนบแน่นระหว่างผู้ตายและผู้มีชีวิตอยู่ การประกอบพิธีกรรมงานศพจึงมีความเปลี่ยนแปลงด้วยบริบททางสังคมและค่านิยมของผู้คนในชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาโดยเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีการวิจัยด้วยการสืบค้นข้อมูล โดยอาศัยเอกสาร ตำราวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ด้านพื้นที่ได้กำหนดพื้นที่ชุมชนปจิมทัศน์ ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่แทนชุมชนเมืองและด้านประชากร กลุ่มเป้าหมาย ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 52 รูปหรือคน ประกอบด้วย ประชากรที่อยู่อาศัยในชุมชนปจิมทัศน์ 1 จำนวน 16 คน ชุมชนปจิมทัศน์ 2 จำนวน 16 คน ชุมชนอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง จำนวน 10 คน พระสงฆ์ จำนวน 2 รูป ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 2 คน สัปเหร่อ จำนวน 2 คน มัคทายก จำนวน 4 คน โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะจงที่มีโครงสร้างและสังเกตอย่างมีส่วนร่วม นำข้อมูลมาตรวจสอบ สรุปและวิเคราะห์ผ่านมุมมองทางทฤษฎีที่นำมาใช้มารวบรวมและสังเคราะห์เนื้อหาเสนอเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัย พบว่า พิธีกรรมงานศพเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิตใน

การจัดการครั้งสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกิดจากปัจจัยหรือเงื่อนไข 2 ส่วนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต ความคิดและความเชื่อดังกล่าวมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเดิมเรื่องวิญญาณของผู้ล่วงลับ และความคิดในการประกอบสร้างขึ้นเป็นพิธีกรรมที่กระตือรือร้นเพื่อสื่อผ่านให้ผู้ตายตามคตินิยมที่เคยกระทำสืบทอดกันมา ทำให้เกิดพัฒนาการด้านความคิดเป็นรูปแบบหลังสมัยใหม่ คือ มีการนำของใหม่เข้ามาปรับใช้ในรูปแบบของขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมงานศพที่ไม่ใช่แค่เพียงการกระทำสืบทอดกันมาเท่านั้น แต่เพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในปัจจุบันได้

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สังคม ที่เกิดจากโครงสร้างของชุมชนที่มีการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนและชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง เมื่อสถิติของประชากรเพิ่มมากขึ้นจำเป็นต้องยกระดับสู่ความเป็นชุมชนเมือง เชื่อมโยงสู่ระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันกันมากขึ้นทำให้เกิดระบบทุนนิยมในการจัดการพิธีกรรมศพซึ่งมีธุรกิจเกี่ยวกับงานศพครบวงจรเพื่อความสะดวกสบายแก่เจ้าภาพ ทั้งยังมีส่วนของการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง เริ่มจากทัศนคติและวิสัยทัศน์ของผู้นำในวัดที่ออกกระเปียบเป็นโครงสร้างตามลำดับขั้นตอนให้เป็นเงื่อนไขสำหรับการจัดพิธีกรรมงานศพและมีผู้นำทางชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการถือปฏิบัติมีการรับเอาค่านิยมจากส่วนกลางเข้ามาปรับใช้ โดยวิธีปฏิบัติจากวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ของหลวงพ่อบุญญานันทะ ขั้นตอนพิธีกรรมบางอย่างได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางชุมชน เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาก่อนสวดพระอภิธรรม การสวดพระอภิธรรมจบเดียว การรดให้นอนเฝ้าศพ เป็นต้น ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นการมุ่งเน้นในกุศลให้เกิดมากที่สุดและป้องกันไม่ให้เกิดการพนันเกิดขึ้นในงาน ให้งานนั้นเป็นงานบำเพ็ญกุศลจริง ๆ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพ ด้วยบริบททางสังคมที่ปรับเปลี่ยนสู่โลกาภิวัตน์ จึงพบว่าเกิดจากปัจจัยหรือเงื่อนไข 2 ส่วน คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ทำให้พิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคามมีการเปลี่ยนแปลงไป ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นงานสนามที่เก็บข้อมูลทั้งเอกสาร สัมภาษณ์ สังเกต แล้วนำข้อมูลมาวิพากษ์ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยและแนวคิด ทฤษฎี ในประเด็นการอภิปราย ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงด้วยปัจจัยภายใน ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต ปัจจุบันด้วยบริบทพื้นที่และแนวปฏิบัติในรูปแบบผสมผสานเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงปี พ.ศ. 2545 การประกอบพิธีกรรมงานศพที่มีขั้นตอนตั้งแต่ตั้งบำเพ็ญกุศลจนถึงการเก็บอัฐิทำบุญ เป็นการสร้างแนวคิดและวิธีคิดรูปแบบใหม่ด้วยการให้นำศพมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดแทนการตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้านเพื่อจุดประสงค์หลักในการลด ละ เลิกอบายมุขและให้เป็นงานศพปลอดเหล้าปลอด

อธิบายมุขทั้งยังเป็นการตอบโจทยในด้านสังคมของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิตและให้เป็นการตอบสนองความต้องการของเจ้าภาพในการอำนวยความสะดวกแก่แขกผู้มาร่วมงาน เมื่อมีการปรับแนวคิดขึ้น กระบวนการสร้างระเบียบของพิธีกรรมก็เกิดขึ้นตามมาด้วยในรูปแบบของวัฒนธรรม ซึ่งระเบียบพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติหรือข้อบังคับนั้นทางวัดได้จัดวางโครงสร้างไว้ให้แบบเสร็จสรรพ สอดคล้องกับงานวิจัยของฉวีวรรณ วงศ์ศรี (2555) ได้ศึกษาวิจัย “การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพ” พบว่า เมื่อญาติพี่น้องหรือผู้ใกล้ชิดในครอบครัวได้เสียชีวิตลงจะมีการจัดพิธีกรรมศพเพราะเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องสภาพจิตใจของบุคคลในครอบครัว พิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้นจัดตามประเพณีเพื่อให้เกิดความสบายใจ โดยรูปแบบพิธีกรรมเป็นวิธีการสื่อธรรมะกับคนกลุ่มใหญ่ มุ่งเน้นเพื่อทำบุญอุทิศให้ผู้ตายเป็นหลัก ในการบำเพ็ญกุศลศพนั้นจะจัดขึ้น 3 วัน 5 วัน หรือ 7 วันตามแต่ฐานะของเจ้าภาพ ซึ่งในการประกอบพิธีกรรมศพนั้นต้องมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับศพเพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวาย สับสนในการปฏิบัติ เกิดผลสู่การเชื่อมโยงในด้านเศรษฐกิจเพราะถือเป็นชุมชนในเขตเมืองหลวงที่มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างรวดเร็ว ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระอธิการพิพัฒน์พงษ์ ฐานวุฑโฒ (2555) ได้ศึกษาวิจัย “ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดงานศพของชาวพุทธ กรณีศึกษาบ้านหมูน ตำบลนาปรัง อำเภอบึง จังหวัดพะเยา” พบว่า พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนายังคงเนื้อหาสาระเดิมแต่ได้เปลี่ยนการปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบศาสนพิธีมากขึ้นและพิธีกรรมของชาวบ้านถูกกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจัดให้มีระเบียบแบบแผนให้เป็นมาตรฐานอย่างเดียวกัน จากการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงการจัดพิธีศพบ้านหมูนมีสาเหตุมาจากการที่คนในชุมชนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เกิดค่านิยมแบบใหม่ที่คำนึงถึงความสะดวกสบายมากกว่าความสามัคคี ส่งผลสู่วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของสุภาวดี ขุนทองจันทร์ (2559) กล่าวในแนวคิดโลกาภิวัตน์ว่า การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเป็นการไหลลื่นทางวัฒนธรรมที่รับเอาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาแล้วพัฒนาให้เป็นลักษณะโลกาภิวัตน์ซึ่งส่งผลกระทบอย่างรวดเร็วเกิดเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของจิตติศักดิ์ เวชกามา (2553) ได้มีการกล่าวถึงว่า การสร้างวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นที่ต่างกันวัฒนธรรมก็ต้องเหมือนกันในส่วนพื้นฐานแต่ความแตกต่างหลากหลายขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันในชุมชนนั้น ๆ ทำให้ทรงคุณ จันทจร (2553) สรุปไว้ใน ฟรานส์ โบแอส (Franz Boas) กล่าวว่า กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมคล้ายกันจะเป็นกลุ่มชนที่มีความสนิทสนมและมีความสัมพันธ์กันมาก่อน วัฒนธรรมหรือระบบสัญลักษณ์แพร่กระจายออกไปเพราะคนย้ายถิ่นและนำเอาวัฒนธรรมเกาติดตัวไปด้วยหรือเพราะคนจากถิ่นอื่นมาติดใจวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้และขอยืมวัฒนธรรมไปใช้ การแพร่กระจายทุกทิศทางจากจุดศูนย์กลางหรือจุดกำเนิดวัฒนธรรม ลักษณะวัฒนธรรมที่แพร่กระจายไปได้รับอิทธิพลจากลักษณะภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมที่แพร่กระจายไปไกลที่สุดจากจุดกำเนิดจะมีอายุเก่าแก่ที่สุดมีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ 1) ลักษณะทางวัฒนธรรม (Cultural Trait) 2) หน่วยรวมวัฒนธรรม (Cultural Complex) และ 3) เขตวัฒนธรรม (Cultural Area)

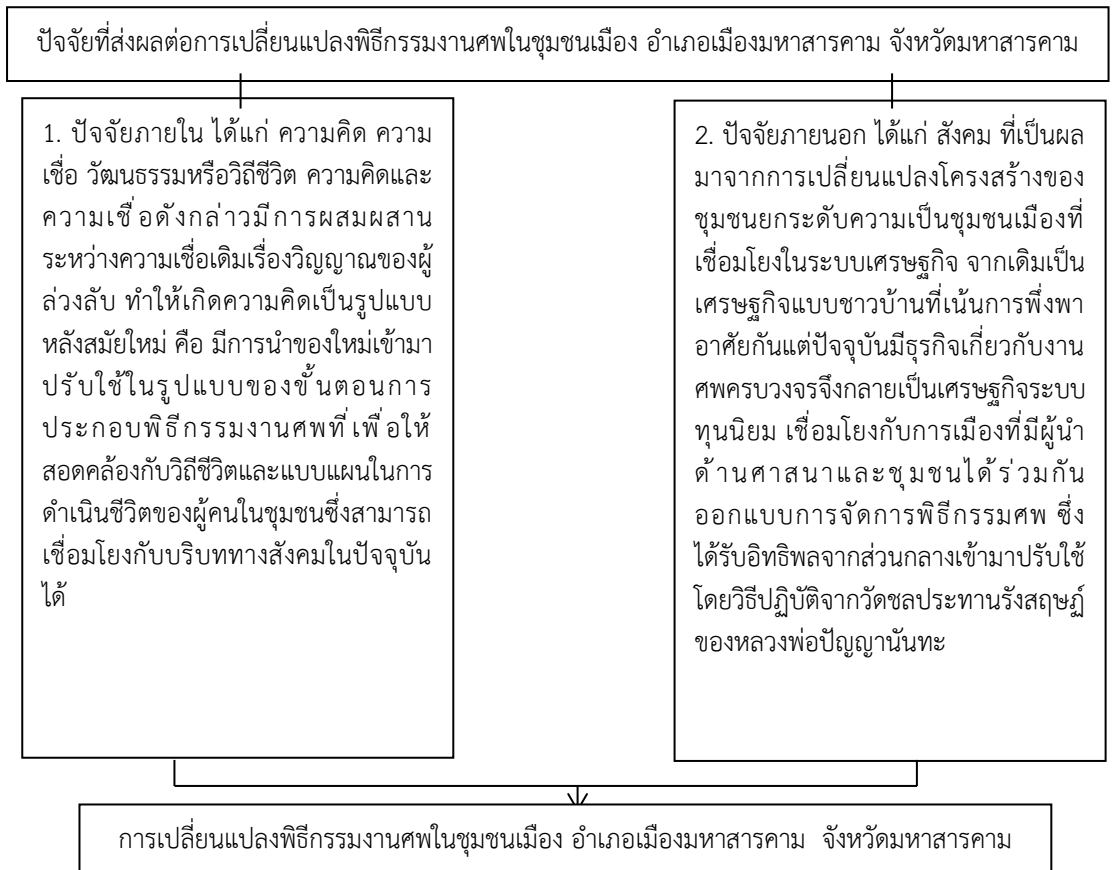
2. การเปลี่ยนแปลงด้วยปัจจัยภายนอก ได้แก่ สังคม ปัจจุบันชุมชนเมืองมีพัฒนาการจากชุมชนท้องถิ่นด้วยบริบทพื้นที่ทางหลักภูมิศาสตร์ของเมืองมหาสารคามและอัตราที่เพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนทำให้แผนผังพัฒนาโครงสร้างความเป็นเมืองได้จัดรูปแบบเป็นระบบชุมชนซึ่งแบ่งออกเป็น 30 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม การเข้าสู่สังคมเมืองทำให้มีการปรับแนวคิดและปรับวิถีคิดลักษณะของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ความเป็นชุมชนเมืองโดยบริบทพื้นที่ทำให้ชุดความคิดจากการรับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ เพิ่มมิติที่หลากหลายขึ้นตามกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) และการศึกษาทำให้มีระบบการจัดการความคิดในสภาวะที่ได้รับมาซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและสร้างภูมิปัญญาให้แก่สังคมในรูปแบบใหม่เพื่อเป็นรากฐานและเครื่องมือในการพัฒนาชุดความคิดของกลุ่มคนในชุมชนนั้นเรียกว่า พิธีกรรมงานศพ

ปัจจุบันการจัดงานศพเป็นเรื่องใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่ รายได้ อาชีพ ทั้งของผู้ตายและญาติตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบสมัยใหม่โลกาภิวัตน์ จึงเรียกพิธีกรรมการตายที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิตนี้ว่า พิธีกรรมงานศพ ทำให้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ จากแนวคิดนี้ทำให้เกิดมุมมองการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนปัจจุมนิทัศน์ในบริบทชุมชนเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพระบบการหมุนเวียนของอาชีพและรายได้ก็มีการปรับเปลี่ยนไปด้วยเพราะอาชีพของผู้คนในชุมชนส่วนมากประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก รองลงมาก็รับราชการ เหตุเหล่านี้ทำให้มีการนำศพมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดเพื่อความสะดวกของเจ้าภาพเองและแขกผู้มาร่วมงานแต่ส่งผลกระทบตามมาในการช่วยเหลือกันเหมือนก่อนตามวิถีชีวิตชุมชนก็ได้จางหายไป ด้วยเพราะเจ้าภาพต้องจัดหาของใช้ในพิธีศพทุก ๆ อย่างกลายเป็นการพึ่งพาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สอดคล้องกับแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) ที่กล่าวถึงความเป็นสมัยใหม่ของระบบเศรษฐกิจว่า การที่ชนชั้นนำของไทยต้องการให้ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสมัยใหม่แต่การเป็นสมัยใหม่ของไทยนั้นมีลักษณะพิเศษ คือ การเป็นสมัยใหม่ทางเศรษฐกิจที่รับเทคโนโลยีและระบบทุนนิยม โดยเฉพาะทุนนิยมการค้ารับจากตะวันตกแต่ยังรักษารัฐและวัฒนธรรมแบบจารีตของไทยโบราณเป็นเช่นนี้ตั้งแต่เปิดประเทศในราวช่วงกลางศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน สำหรับการประกอบพิธีกรรมงานศพโดยการจัดซื้อจัดจ้างนั้นเจ้าภาพถือเอาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้เข้ามาปรับใช้ให้มีบทบาทสำคัญผนวกกับความเร่งรีบในการประกอบอาชีพทำให้ผู้คนให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจแบบนี้แม้จะมีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นก็ตาม การจัดหาของใช้ต้องจัดซื้อจัดจ้างเริ่มตั้งแต่หีบใส่ศพ การประดับตกแต่งโลงศพและฌาปนสถาน การประกอบอาหารเลี้ยงรับรองแขก การเช่าเต็นท์และโต๊ะอาหารเลี้ยงแขก การจัดหาของชำร่วยแจกในงาน การนำพวงหรีดร่วมไว้อาลัย การมอบทุนสาธารณสงเคราะห์ (ในวันเผาศพ) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยเงินเป็นตัวแปรสำคัญในการใช้จ่าย ทั้งยังเชื่อมโยงสู่ระบบการเมืองนับจากปี พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน ผู้นำด้านศาสนาและผู้นำด้านชุมชนมีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงนี้ เพราะชุมชนเมืองเป็นอีกส่วนหนึ่งในสังคมที่มีรูปแบบการปกครองเป็นระบบกระจายอำนาจแบบย่อย กล่าวคือ มีการแบ่งเป็นเขตปกครองในส่วนต่าง ๆ จากส่วนเล็กสุดของเมืองเรียกว่า ชุมชน ซึ่งต้องมีประธานชุมชนหรือผู้นำชุมชนสู่การปกครองของเทศบาลที่ทุก ๆ ชุมชนต้องขึ้นต่อส่วนปกครองนี้และต้องมีสมาชิกสภาเทศบาล (ส.ท.) ดูแลแต่ละเขต

ชุมชนในพื้นที่ของตนแล้วขึ้นตรงต่อนายกเทศมนตรีซึ่งเป็นผู้บริหารหลักของเทศบาลซึ่งตำแหน่งหน้าที่เหล่านี้มีความเชื่อมโยงในการติดต่อประสานงานกันโดยแจ้งการตายกับผู้นำชุมชนภายใน 24 ชั่วโมง จากนั้นผู้นำชุมชนจะติดต่อประสานงานกับสมาชิกสภาเทศบาลตามเขตของตนให้แจ้งต่อเทศบาล การปรับเปลี่ยนในการประสานงานต่าง ๆ นี้เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์สู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งมานิตตา ชาญไชย (2554) ได้กล่าวแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ว่า ตำแหน่งหน้าที่และเศรษฐกิจในสังคมทำให้ระบบทุนนิยมเป็นสิ่งชอบธรรมโดยการแสดงออกในการร่วมงานศพของกลุ่มคนเหล่านี้ ในขณะที่ความเจริญที่เกิดขึ้นก็ทำให้รูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ เสื่อมถอยลงจากวัฒนธรรมเดิมเพราะผู้คนเน้นเสรีภาพในการประกอบธุรกิจ ทั้งยังมีการเชิญนักการเมืองท้องถิ่นมาเป็นเกียรติในงานเพื่อความเป็นหน้าตาทางสังคมของเจ้าภาพจากแนวคิดนี้สามารถมองการเมืองในการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ของพิธีกรรมงานศพได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตายซึ่งมุมมองในการเกี่ยวข้องนั้นเป็นผลจากการแสดงออกโดยตรงจากระบบการเมืองเพราะผู้นำชุมชนและนักการเมืองท้องถิ่นถือเป็นผู้มีบทบาททางสังคม เมื่อระบบการเมืองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง พิธีกรรมงานศพในชุมชนเมืองจึงถูกยึดถือตามความเชื่อด้านค่านิยมของผู้คนในชุมชนให้เป็นบรรทัดฐานทางสังคมเกิดเป็นค่านิยมในรูปแบบใหม่ในชุมชนเมืองที่มีระบบความเชื่อจากสมาชิกในชุมชนเห็นร่วมกันว่าดีหรือไม่ดีซึ่งเจ้าภาพมองว่าการนำศพมาจัดประกอบพิธีกรรมมีความสะดวกในหลาย ๆ ด้าน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมืองที่ปรับให้เข้ากับบริบททางสังคมจากปัจจัยหรือเงื่อนไขทั้ง 2 ส่วน ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ปรากฏว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เกิดจากปัจจัยหรือเงื่อนไขทางสังคม 2 ส่วน ควรมีการสร้างความรู้เข้าใจให้ตระหนักถึงความสำคัญในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิตซึ่งไม่ใช่การประกอบพิธีกรรมที่กระทำแบบสืบทอดกันมาเท่านั้น โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงสาระสำคัญในลำดับขั้นตอนต่าง ๆ และควรสร้างให้เป็นรูปแบบปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง

ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยชีวิต ขั้นตอนพิธีกรรมมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมร่วมที่สามารถใช้ได้กับชุมชนเมืองและชุมชนท้องถิ่น

2. กระบวนการในขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมงานศพ สามารถนำไปปรับประยุกต์แบบบูรณาการได้ตามสภาพบริบทพื้นที่ที่นำไปใช้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ

3. ชุดรูปแบบที่นำเสนอเป็นการสร้างความสะดวกสบายให้แก่เจ้าภาพและข้อจำกัดด้านเวลา สถานที่ของผู้คนในบริบทพื้นที่ชุมชนเมือง

เอกสารอ้างอิง

- ฉวีวรรณ วงศ์ศรี. (2555). *การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- จิตติศักดิ์ เวชกามา. (2553). *แนวคิด ทฤษฎี วัฒนธรรม*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทรงคุณ จันทจร. (2553). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรมขั้นสูง*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทวีศิลป์ โพธิ์ศรี. (2560, 17 พฤศจิกายน). *การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง*. (พระมหาพฤตส์ เรื่องสมบัติ, ผู้สัมภาษณ์)
- เบญจมาศ ศรีเกษ. (2560, 14 พฤศจิกายน). *การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง*. (พระมหาพฤตส์ เรื่องสมบัติ, ผู้สัมภาษณ์)
- ปิ่น พรธนะ. (2561, เมษายน 2561). *การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง*. (พระมหาพฤตส์ เรื่องสมบัติ, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูศรีมหาชายาภิณห์. (2560, 19 สิงหาคม). *การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง*. (พระมหาพฤตส์ เรื่องสมบัติ, ผู้สัมภาษณ์)
- พระอธิการพิพัฒน์พงษ์ ฐานวุฑโฒ. (ใจกว้าง). (2555). *ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดงานศพของชาวพุทธ กรณีศึกษากันหมื่น ตำบลนาปรัง อำเภอบึง จังหวัดพะเยา*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานิตตา ชาญไชย. (2554). *การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์*. *จุฬาลงกรณ์วารสาร*, 23(90).
- เรณูการ์ ทองคำรอด. (2553). *การปรับตัวต่อความสูญเสียและความโศกเศร้า ศูนย์สร้างเสริมสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุภาวดี ขุนทองจันทร์. (2559). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์อย่างบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.